

Remissvar

Ett stärkt skydd för civilbefolkningen vid höjd beredskap (SOU 2022:57)

Fö2023/00074

Institutet för mänskliga rättigheter (institutet) yttrar sig över betänkandet *Ett stärkt skydd för civilbefolkningen vid höjd beredskap (SOU 2022:57)*, inom ramen för institutets uppgift att främja säkerställandet av de mänskliga rättigheterna i Sverige, med utgångspunkt i regeringsformen, tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen, den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (EKMR), Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (EU:s rättighetsstadga), och andra för Sverige folkrättsligt bindande förpliktelser inom området mänskliga rättigheter.

Institutet har inte tagit ställning till lagförslagen och utredningens innehåll i detalj. Vi noterar dock att det i betänkandet inte nämns något om institutet och vill med anledning av det lämna några övergripande synpunkter i förhållande till institutets roll och uppdrag vid höjd beredskap.

Bakgrund

Institutet för mänskliga rättigheter är ett oberoende organ, som inrättades den 1 januari 2022 för att främja säkerställandet av de mänskliga rättigheterna i Sverige.

Institutets uppdrag styrs av Lag (2021:642) om institutet för mänskliga rättigheter. Enligt lagen ska institutet följa, undersöka och rapportera om de mänskliga rättigheterna. Institutet ska ge regeringen förslag på åtgärder, samverka internationellt och främja utbildning och andra kunskapshöjande insatser på området.

Arbetet ska baseras på de mest betydelsefulla regelverken för mänskliga rättigheter i Sverige, det vill säga grundlagarna, Europakonventionen, EU:s stadga för grundläggande rättigheter och andra av Sverige tillträdna konventioner om mänskliga rättigheter.

Institutet är som tidigare nämnts ett oberoende organ och bestämmer själv inriktningen av sin verksamhet. Regeringen eller annan aktör får inte ge institutet

särskilda uppgifter, såsom att be det bevaka en viss situation eller främja en viss fråga.

Institutet har konstruerats efter en modell som lades fast i FN:s Parisprinciper från 1993.¹ Samma sak gäller för systerinstitutionerna i Danmark, Norge och Finland, samt ett hundratal andra länder inom och utanför Europa som har inrättat nationella institutioner för mänskliga rättigheter. Enligt den modellen ska nationella institutioner ha:

- långtgående rättsskydd,
- brett uppdrag,
- tydliga befogenheter,
- oberoende ledning,
- pluralistisk sammansättning,
- tillräcklig finansiering,
- förankring i civilsamhället och,
- samverkan med internationella människorättsorgan.

En del institutioner hanterar dessutom enskilda klagomål, men det är inte ett krav enligt FN:s Parisprinciper och är heller inte aktuellt för det svenska institutets räkning.

Vid höjd beredskap eller krig i sina hemländer förväntas det att institutionerna uppträder med en ökad vaksamhet och oberoende, i strikt överensstämmelse med uppdraget. Detta kan innefatta dokumentering, intervjuer, undersökningar, uttalanden och rapporter om människorättsliga konsekvenser av den höjda beredskapen eller kriget. Det kan också gälla olika typer av informationsinsatser om hur människorätten är utformad och vilket ansvar som åvilar staten och enskilda myndigheter, inklusive militära förband och aktörer inom det civila försvaret.

Övergripande synpunkter

Om Sverige drabbas av ett krigsliknande tillstånd riskerar civilbefolkningen utsättas för krigsförbrytelser och andra grova övergrepp av de mänskliga rättigheterna. Den bedömningen återges på flera ställen i utredningen. Dessutom lyfter utredningen fram att de offentliga verksamheternas förmåga skulle påverkas, vilket kan leda till ytterligare försämringar av de mänskliga

¹ FN:s Parisprinciper om nationella institutioner för mänskliga rättigheter, UN Doc. A/RES/48/134 (1993).

rättigheterna. Vidare att det därutöver finns en risk för att vissa typer av övergrepp mellan enskilda ökar, såsom stöld, bedrägerier, trafficking, med mera.

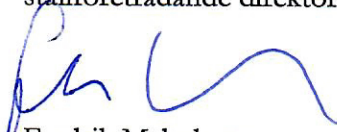
Sveriges åtaganden för att främja och skydda de mänskliga rättigheterna gäller under såväl fred som under krig och krigsliknande tillstånd. Staten kan förvisso och undantagsvis, med stöd av så-kallade konfliktklausuler, begränsa innehållet i vissa rättigheter om det är nödvändigt för landets försvarsförmåga och görs utan diskriminering. Undantaget får dock inte bli en regel. Det finns dessutom rättigheter som är absoluta och som det aldrig kan göras avsteg från. Därutöver gäller alltid den internationella humanitärrettens regler till skydd för civilbefolkningen, som också omfattar grundläggande rättigheter.

Samhällets förmåga att upprätthålla de mänskliga rättigheterna i ett läge av höjd beredskap har prövats i civila fredstida kriser, såsom under Covid-19 pandemin. Av Coronakommissionens slutbetänkande framgick att det fanns brister i den förmågan. Från andra håll, exempelvis i rapporten *Vägen framåt – pandemin och de mänskliga rättigheterna*, har det dessutom påpekats att samhällets förmåga att upprätthålla mänskliga rättigheter i en kris behöver utvecklas under normala omständigheter, innan krisen slår till.²

Av dessa skäl vill institutet föreslå att det för den fortsatta uppbyggnaden av totalförsvaret antas ett mål eller motsvarande åtgärd som säkerställer berörda aktörers kunskaper och färdigheter avseende de mänskliga rättigheterna och förståelse för institutets roll och uppdrag.

Inom ramen för det målet bör det även fastställas en tydlig, övergripande bild av hur ansvars- och rollfördelningen för de mänskliga rättigheterna ser ut i händelse av krig. Det kan även inrymmas andra aktiviteter, till exempel utveckling av metoder för att fastställa lägesbilder för påverkan på de mänskliga rättigheterna eller för att utveckla människorättsenliga kriskommunikations- och informationsinsatser.

Detta remissvar har beslutats av direktören Fredrik Malmberg och föredragits av utredaren Tobais Rahm. I den slutliga handläggningen av ärendet har även ställföreträdande direktören Charlotte Palmstierna deltagit.

Fredrik Malmberg

² *Vägen framåt – pandemin och de mänskliga rättigheterna*, Ramboll (2021). Rapporten togs fram av Ramboll på uppdrag av en arbetsgrupp sammankallad av Länsstyrelsen i Jönköpings län, tillgänglig [här](#).